

s ezt Beney Zsuzsa bámulatos belső hitellel bontja ki.

Kevés olyan regényt ismerünk, melynek írója ilyen pontosan élné bele magát a beteg szorongatott lelkvilágába, folyvást egymásra vetítve a reményt és a reménytelenséget, a birtoklást és a lemondást, majd a végső kiüresedést, mely megnyílást jelent az ismeretlenre. Hanna példája azt is bizonyítja, meghalni csak akkor lehet emberi módon, ha ezeket a végső perceket és órákat is besugározza a szeretet

tudata, a szeretetben eltöltött időszakok segítő emléke.

Hanna léte veszélyeztetett lét, s ebben általánosítható. Ebben az élethelyzetben csak a szeretet, ez a paradox, mégis kiteljesítő életérzés adja azt a többletet, ami a rosszat is lekerkítheti, s beleágyazza létünkbe a remény elvét. Ez a végkicsengése ennek a ritka szép, megrendítő műalkotásnak. *(Szépirodalmi)*

Rónay László

Pszichológia

Mérei Ferenc: „... vett a füvektől édes illatot ...”

A közelmúltban elhunyt kiváló pszichológus művészetpszichológiai tárgyú írásainak, előadásainak gyűjteményét kapja kézhez az olvasó. A közel kétszázötven oldalas kötet lapjain három nagyobb ciklusra bontva sorjázunk a tanulmányok. Az *Izmusok* fejezetcím alatt két avantgarde irányzat, a szürrealizmus és az expresszionizmus lélektani megközelítésére vállalkozik a szerző. Az első tanulmányban Aragon és Antonin Artaud példáján mutatja be azt, hogy a szürreália jelenségébe beletartozik a magunkban hordott „kísérlet” utáni nyomozás, valamint a *hipokrizismentes lét igénye*. A szürrealista művész ezért törekszik elszakadni a tudat rögzült sablonjaitól, kijutni a tudat peremére, a víziókhoz, hallucinációkhoz. Az avantgarde művész önmagából merít: felismeri, hogy a világ, amelyben él, csak fél-reális, mert a racionális mellett létezik a képzeleti, a nem-racionális „valóság” is, s „a kettő együtt adja azt az egészet, amiért érdemes nekiindulni az odüsszeusi kalandnak”. Mérei szerint a szürrealisták a *mélylélektan nosztalgiját* valósították meg: alkotással és megértéssel tárták fel a tudatalatti rétegeket. „A szürrealizmus megerősíti azt a gondolatot, hogy a kreativitás az ember felemelkedése:

felvilágosodás a társadalomban, öngyógyítás a lelki életben.”

A másik avantgarde irányzat, az expresszionizmus létértelmezésének a mélyén az az igény lappang, hogy az életet cselekedni és kifejezésre kell juttatni. Alapvető emberi igény: „a lelki történet cselekvéses megélése”, s „ennek az emocionális töltésnek a művészi kifejezése az expresszionizmus”. Hogyan lehet azonban az expresszív megnyilvánulás közléssé? – teszi fel a kérdést Mérei. Wedekind híres színdarabjának, A tavasz ébredésének elemzése során mutatja meg, hogy az expresszionizmus mindenekelőtt *kiáltás*, „határozott társadalmi és közéleti mondanivaló, erőteljes kiáltásszerű megfogalmazásban”. Az expresszionizmust többek között az különbözteti meg a szürrealizmustól, hogy megnyilvánulása nem álomszerű, hanem „balladai”; nem a sűrítés, hanem a rövidítés a lényege. Az expresszionizmus kihagy, rövidít, néhány vázlatos képre egyszerűsíti a létet. A szürrealista áttetszővé, sokértelművé teszi emlékképeit, sűrítve éli meg valóban az egész életet. Az expresszionizmus „technikáját” a pszichológia is alkalmazza: a Rögtönzések Színházát létrehozó Moreno mutatta meg, hogy az expresszionizmusból kinövő, indulatelvezetésre épülő pszichodráma terápiais és önismereti formaként segíti az életvezetés átalakítását.

A kötet második ciklusa az *Irodalom* főcímet viseli. E ciklus tanulmányainak sorát egy

irodalompszichológiai bevezető nyitja. Mérei a maga pozícióját elhatárolja a szokásos pszichoanalitikus kérdésfeltevéstől: nem az érdeklő, miért írta az író éppen ezt a művet, hanem egészéhez próbál közelíteni a lélektan eszközeivel; a viselkedési stratégiákat, az értékdimenziókat vizsgálja a műben. A szociálpszichológiai megközelítés híve, az implikált lélektani megközelítések kibontását tartja fő feladatnak.

Mérei irodalmi tanulmányai széles skálán mozognak. Előbb a deviancia irodalmi ábrázolásába vezet be Kassák önéletrajzi regénye alapján, majd Krúdy egyik novellájának értelmezése során a pszichológiából jól ismert *azonosítás* feszültségcsökkentő és -elvezető mechanizmusában ragadja meg a lélektani történet magját. Mészöly Miklós Saulusának elemzése is a lélektani implikációkra figyel: Saulus damaszkuszi útjának fordulatában is az azonosítás pszichológiai mechanizmusát látja meg.

A kötet egyik legigazgasalmasabb írása Franz Kafka két novellájának elemzése. Az *ítéletben* a nemzedéki szerepkonfliktus és az autoritás rendkívüli erejének ábrázolását látja; Az *átváltozás* bogárrá átalakuló főhősének példájában pedig nemcsak azt veszi észre, hogy a körülmények hatására olykor a jellem és a személyiség feregszerűvé alacsonyodhat le, hanem egy olyan emberi léthelyzet felvázolását is, amelyben a „két nagy emberi vívmány közül az egyik megvan, a másik nincs. Van múltja, de semmit sem képes kifejezni.”

Mérei hosszabb írásban összegzi az értékorientációs novellaelemzés szociálpszichológiai módszerét. A szerep, a felszólító jelleg, az attitűdrendszer körülírásával olyan fogalmi hálót alakít ki, amelynek segítségével kibonthatók és leírhatók az irodalmi mű különböző személyei által képviselt értékek. Az elméleti fejtegetéshez társul az a tanulmány, mely három Örkény-novella érték szerkezetét vázolja fel. Az elemzett Örkény-novellák három jellegzetes történelmi periódusban születtek (1947, 1952, 1967), így a különböző korok közti érték-váltást is jól tükrözik e művek.

A kötet harmadik része a filmművészet néhány kiemelkedő alkotását vizsgálja a pszichológus szemével. Előjáróban most is elméleti írást olvashatunk a filmszemiotikai jelenségek pszichológiai elemzéséről. Előbb Bergman három filmjének értelmezésével találkozhatunk. A *Rítusban* Mérei az archetipusok nyelvére ismer, a film üzenetét abban látja, hogy a művészet megértéséhez csak az azonosulás magatartása vezethet el, a mérlegelő „nyomozás” soha. A *Suttogások, sikolyok* annak az egzisztenciális vágyunknak ad kifejezést, hogy megosszuk titkunkat másokkal, hogy magányunkat a közösség megértése oldja. A *Színről színre* pedig azt példázza, az önismeret szívós munkájával bármilyen múlton túl lehet lépni és a válságok szakadékait át lehet hidalni. Jancsó *Égi bárányát*, Werner Herzog *Kaspar Hauser*ről szóló filmjét egy-egy tanulmányban dolgozta föl Mérei.

A kötet utolsó írása egy színházi produkció elemzése. A Halász Péter vezette – jelenleg az USA-ban működő – csoport Don Juan előadását a Balázs Béla Stúdió filmre vette, s ennek a filmnek értelmezését kísérli meg Mérei és szerzőtársa. A szerzőpáros összeveti a művészet korábbi Don Juan-értelmezéseit, s a produkcióból kirajzolódó Don Juan figurában az „erotikai személyesség hordozójának előkelő együttesét” látják meg. Elemzésük részletesen feltárja az epizódok struktúráját, a szereplők kapcsolatait, s ezáltal bontják ki a mű értékdimenzióit.

A szakember és az érdeklődő olvasó egyaránt haszonnal forgathatja Mérei posztumusz könyvét, mert a laikus olvasót sem gátolja a megértésben a tanulmányok nyelvezete: Mérei szabatosan fogalmaz, a szakmai zsargonnal nem hivalkodik, amikor pedig fogalmi hálóval közeledik tárgyához, nem marad a magyarázattal, a pontos körülírással adósa az olvasónak. Ez a tárgyyszerű kifejtés is közrejátszik abban, hogy a tanulmánykötet lehetőleg izgalmas olvasmány. (*Műszak Közművelődési Kiadó*)

Szalay László

Következő számunkból

Írások az ünnepről
Boros László karácsonyi elmélkedése
Vass György Boros Lászlóról
Török Endre: A testvériségről (esszé)
Balassa Péter esszéje